

LEKSYKON - KRESOWIANIE NA ŚLĄSKU po 1945 r.

Celem podstawowym projektu KRESOWIANIE NA ŚLĄSKU po 1945 r. jest weryfikacja i popularyzacja stanu wiedzy nad szeroko rozumianą problematyką kresową, wyrażoną poprzez kompendium leksykalne.

Podmiotowy Leksykon to alfabetyczny zbiór haseł, podany zgodnie z podziałem na dwa obszary:

1. biografii osób o rodowodzie kresowym, osiedlonych po 1945 r. na Śląsku oraz kresofilów (miłośników Kresów) i kresologów (badaczy Kresów), żyjących i nieżyjących;
2. pojęć tematyczno-problemowych.

Zachęcamy wszystkich zainteresowanych do współredagowania leksykonu. Osoby chcące zamieścić dane hasło mogą przysyłać je na adres mailowy redakcji leksykon@instytutslaski.pl.

Hasła powinny być podpisane przez autora opracowania. Szczególnie zależy nam na hasłach niepublikowanych. Za przekazane do leksykonu hasło zostanie wypłacone honorarium autorskie.

W związku z tym, że leksykon zostanie upubliczniony w wersji internetowej, jest możliwość wykorzystania przy opracowaniu haseł różnych materiałów multimedialnych (obrazy filmowe, nagrania dźwiękowe). Będzie można także uwzględnić pozycjonowanie (linkowanie) haseł do źródeł już istniejących w Internecie.

Zasady budowy hasła biograficznego leksykonu

- a. główka – tytuł hasła z dookreśleniem: dat życia, miejsca urodzenia (przy mniej znanych miejscowościach obowiązuje bliższe określenie ich położenia przynależności administracyjnej) oraz konotacji zawodowej,
- b. obligatoryjnie - dane rodziców: imię ojca (daty życia) zawód, imię i nazwisko panięskie (przy kobietach pracujących także zawód) matki, w miarę możliwości wzmianki o rodzeństwie,
- c. prezentacja biografii w ciągłości chronologicznej: lata nauki, działalność zawodowa, społeczna, artystyczna lub inna,
- d. możliwe są także cytowania – np. cenne myśli danej osoby, informacje osób trzecich o osobie,
- e. wykaz biografii podmiotowej w ciągłości chronologicznej (dorobek danej osoby) – zgodnie z opisem bibliograficznym,
- f. wykaz biografii przedmiotowej w ciągłości chronologicznej (stan wiedzy o danej osobie) - zgodnie z opisem bibliograficznym,
- g. materiał ikonograficzny – z podaniem autora, źródła pochodzenia i prawem do publikacji,
- h. materiał multimedialny – z podaniem autora, źródła pochodzenia i prawa do publikacji.

Zasady budowy hasła tematyczno-problemowego leksykonu

- a. główka – tytuł hasła z dookreśleniem, podaniem specyfiki zjawiska bądź instytucji,
- b. prezentacja zjawiska w ciągłości chronologicznej,
- c. tematyka – poparta cytowaniami źródłowymi bądź cytowaniami z opracowań (wypisy),
- d. wykaz bibliografii podmiotowej w ciągłości chronologicznej (np. dokonania danej instytucji, itp.) - zgodnie z opisem bibliograficznym,
- e. wykaz bibliografii przedmiotowej w ciągłości chronologicznej (stan wiedzy o danym zjawisku, instytucji) - zgodnie z opisem bibliograficznym,
- f. materiał ikonograficzny – z podaniem autora, źródła pochodzenia i prawem do publikacji,
- g. materiał multimedialny – z podaniem autora, źródła pochodzenia i prawa do publikacji.

Przygotowanie tekstu w programie WORD do publikacji

- a. tekst - w jednym pliku programów Word, czcionka Times Roman, punkt. 12, interlinia 1,5, nie dzielimy wyrazów,
- b. ewentualne przypisy w tekście w nawiasach kwadratowych,
- c. cytaty/wypisy źródłowe - kursywą (z podaniem źródła),
- d. zasady przypisów: T. Marciniak, *Ormianie w Polsce na tle innych typów i modeli społeczności rozproszonych*, [w:] *Wędrowcy i migranci. Pomędzy marginalizacją i integracją*, pod red. E. Nowickiej i B. Cieślińskiej, Poznań 2004, s. 252-254; A. Danilewicz, *O Ormianach i Polakach zamordowanych w Baniłowie nad Czeremoszem na Bukowinie* „,Biuletyn OTK”1994, nr 2, s.11-18,
- e. ikonografia - jako osobny plik gif .jpg lub tiff w rozdzielczości 300 dpi,
- f. na końcu hasła – bibliografia podmiotowa i przedmiotowa w układzie chronologicznym - zgodnie z opisem bibliograficznym, patrz zasady przypisów,
- g. wykaz skrótów uwzględnionych w hasle,
- h. krótka nota o autorze hasła oraz telefon i mail kontaktowy (do wiadomości redakcji).

KILAR-GRAZIADIO

NEONILLA ANIELA, z d. Batik

ur. 8.11.1906 r. w Bóbrce, woj. lwowskie (obecnie Ukraina), zm. 21.02.1993 r. w Katowicach – polska aktorka teatralna i telewizyjna, reżyser, matka kompozytora Wojciecha Kilara.

Neonilla Kilar pochodziła z Bóbrki na Podolu, niektóre źródła podają także miejscowość Rakowiec (woj. lwowskie, obecnie Ukraina). Urodziła się w rodzinie chłopskiej, była córką Onufrego Batika i Anny z Krzywieckich. Jako dwudziestolatka ukończyła Seminarium Nauczycielskie Żeńskie im. Adama Asnyka we Lwowie. W 1929 r. wyszła za mąż za lekarza Jana Franciszka Kilara i w 1932 r. urodził się ich syn Wojciech. N.K. w latach 1932-1935 uczęszczała na kursy aktorskie w Studiu Wandy Siemaszkowej. Debiutowała 16 czerwca 1934 r. rolą chłopięcą (Szlojmele) w sztuce *Mirla Efros* J. Gordina na scenie Teatru Rozmaitości (jednej z dwóch scen Teatrów Miejskich we Lwowie) obok swojej nauczycielki W. Siemaszkowej, która grała tytułową rolę. W latach 1935-1939 grała w Teatrze Pokucko-Podolskim w Stanisławowie. Teatr prowadził działalność objazdową i N.K. występowała w ponad 40 miejscowościach woj. stanisławowskiego, tarnopolskiego i lwowskiego. W 1936 r. zdała w Warszawie eksternistyczny egzamin aktorski i grała m.in. w Powszechnym Teatrze Żołnierza we Lwowie (1936-1937). Małżeństwo z J. F. Kilarem rozpadło się i N.K. w 1944 r. wraz z synem Wojciechem opuściła Lwów. Na krótki czas udali się do Krosna, skąd wyjechali do Rzeszowa, gdzie W. Siemaszkowa objęła dyрекcję teatru. Po kilkuletniej wojennej przerwie L.K. powróciła na scenę i w latach 1945–1948 pracowała w Państwowym Teatrze Ziemi Rzeszowskiej (obecnie Teatr im. Wandy Siemaszkowej w Rzeszowie). Obok Siemaszkowej była główną aktorką tego zespołu, a także reżyserowała, zwłaszcza przedstawienia komediowe. W Rzeszowie N.K. grała pierwszoplanowe role tragiczne, np. w sztukach J. Słowackiego: *Balladynę* (*Balladyna* 1945 r.) i *Amelię* (*Mazepa* 1946 r.). Występowała też w lżejszym repertuarze, np.: *Gloria Mill* (*Jaś u raju bram* M. Hemara, 1946 r., reż. N.K.) oraz *Podstolina* (*Zemsta* A. Fredry, 1945 r.). W Rzeszowie grał też jej późniejszy mąż aktor i muzyk Antoni Graziadio. W 1949 r. N.K. i A. Graziadio rozpoczęli pracę w Teatrze Śląskim im. Stanisława Wyspiańskiego. N.K. występowała tam w latach 1949–1952, 1953–1955 i 1962–1968. Na początku lat 50. XX w. aktorka przeprowadziła się na stałe do Katowic, gdzie mieszkała aż do śmierci. Pierwszy mąż aktorki, J. F. Kilar zmarł w 1951 r., rok później N.K. wyszła ponownie za mąż za A. Graziadia (zm. w 1975 r.) i zmieniła nazwisko na Kilar-Graziadio. W swojej karierze scenicznej artystka pracowała także w Teatrze Ziemi Opolskiej (lata 1952–1953) i w

Państwowym Teatrze Zagłębia w Sosnowcu (lata 1955–1962). W Sosnowcu N.K. i jej mąż A. Graziadio należeli do ulubionych aktorów, grali m.in. Kliminę i Księdza w *Weselu* S. Wyspiańskiego w 1957 r., Gzysikową i Gzysika w *Romansie z wodewilu* W. Krzemińskiego w 1959 r., Swatkę i Jajecznicę w *Ożenku* Gogoła i wiele innych, głównie komediowych ról, choć N.K. występowała także w poważniejszym repertuarze, np., jako Gwinona w *Lilli Wenedzie* J. Słowackiego w 1959 r. W sylwetce publikowanej w katowickim „Wieczorze” (1961, nr 182) pisano [Cyt.:] – „Do ról początkowo tylko dramatycznych pani Neonilla dołączyła z czasem okazały dorobek w repertuarze komediowym. Ten ostatni zapoczątkowała próba wykorzystania na scenie w komediach muzycznych i wodewilach, umiejętności wokalnych. Pani Neonilla jednakowo lubi role dramatyczne i komediowe”. W 1963 r. zagrała postać Elżbiety w spektaklu telewizyjnym według powieści Jarosława Iwaszkiewicza *Sława i chwała*. W 1968 r. przeszła na emeryturę i już nie występowała w teatrze. W 1993 r. w nekrologu napisano [Cyt.:] – „Obdarzona wspaniałymi warunkami zewnętrznymi kreowała przede wszystkim role kostiumowe, których styl i charakterystykę umiejętnie podkreślała [...] Szczerym, pogodnym usposobieniem i życzliwością dla ludzi zjednywała sobie wielu przyjaciół” [„Trybuna Śląska” 1993 nr 46].

Nagrodzona: nagrodą Zarządu Okręgowego Związku Zawodowych Pracowników Kultury i Sztuki (1967 r.).

Pochowana w Katowicach na cmentarzu przy ulicy Sienkiewicza.

Bibliografia przedmiotowa:

Gabara P., *Sosnowieckie „Wesele” sprzed ćwierć wieku*, „Wiadomości Zagłębia” 1982, nr 8, s. 5-6.

Polony L., *Kilar. Żywioł i modlitwa*, Kraków 2005, s. 13.

Skryba, *Nasza sylwetka*, „Wieczór” 1961 nr 182.

Słownik biograficzny teatru polskiego, t. 3, 1910-2000, A-L, Warszawa, 2017, s. 510-511.

Ślady pamięci. Teatr Rzeszowski 1944-2014, red. J. Puzyna-Chojka, Rzeszów 2014.

Teatr Zagłębia zaprasza na wodewil, „Wiadomości Zagłębia” 1959, nr 4, s. 5.

Widujemy ich często, „Panorama” 1960, nr 2.

Wilczek-Krupa M., *Kilar. Geniusz o dwóch twarzach*, Kraków 2015, s. 16, 42-43, 51-52, 83, 86, 191, 299.

Zię, *Teatr Zagłębia zaprasza na wodewil*, „Wiadomości Zagłębia” 1959, nr 4, s. 4.

Zieliński J., „Guernica” 1812, „Wiadomości Zagłębia” 1961, nr 44, s. 4.

Zmarła Neonilla Kilar, „Trybuna Śląska” 1993, nr 46, s. 2.

<https://encyklopediateatru.pl/osoby/7664/> [dostęp 25.10.2022 r.]

<https://filmpolski.pl/fp/index.php?osoba=1193632> [dostęp 25.10.2022 r.]

Autor: Angelika Szepiszczak [listopad 2022 r.].

Koordynator: Barbara Maresz.

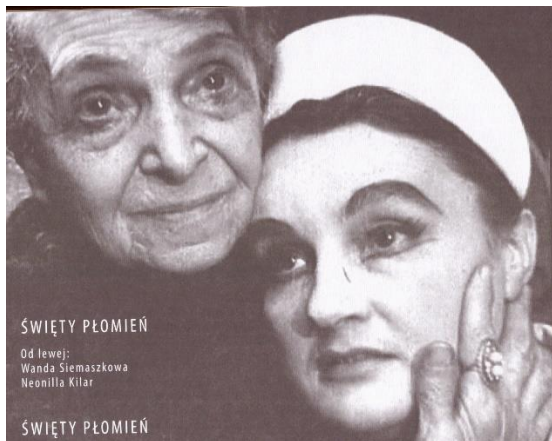
Neonilla Kilar-Graziado, lata 80-90. XX w., autor nieznany, fot. ze zbiorów I. Pomianowskiej, Muzeum Historii Katowic.

Neonilla Kilar, lata 40-50. XX w., fot. nieznany, fot. ze zbiorów I. Pomianowskiej, Muzeum Historii Katowic

Neonilla Kilar w roli Szambelanowej *Pan Jowialski* A Fredry, Teatr Zagłębia w Sosnowcu 1962, źródło: Program Teatralny z *Pana Jowialskiego*, Sosnowiec 1962.

Wanda Siemaszkowa i Neonilla Kilar w sztuce *Święty płomień*

W.M. Maughama, Teatr Ziemi Rzeszowskiej (22.01.1946 r.), fot. J. Krokowski, źródło: *Ślady pamięci. Teatr Rzeszowski 1944-2014*, red. J. Puzyna-Chojka, Rzeszów 2014.

Skoczna polka z wodewilu... Na zdjęciu od lewej: A. Hołaj, Z. Żuchowski, A. Graziado, W. Drzewicz, N. Kilar, J. Musiał. Foto: B. Krasicki

Źródło, „Wiadomości Zagłębia” 1959, nr 4, s. 4.

WIDUJEMY ICH CZĘSTO

Neonilla Kilar i Antoni Graziadio jako Klimina i Ksiądz w *Weselu* Wyspiańskiego, rys. Tadeusz Dyniewski, źródło „Panorama” 1960, nr 2.

Przykładowe hasła tematyczne

Biblioteka Śląska w Katowicach

instytucja kultury Samorządu Województwa Śląskiego, największa biblioteka naukowa i publiczna na Górnym Śląsku, jej zbiory wpisane są do Narodowego Zasobu Bibliotecznego, przechowuje cenne kolekcje kresowe.

Biblioteka Śląska działa od 1922 r., najpierw jako Biblioteka Sejmu Śląskiego, od 1936 r. Śląska Biblioteka Publiczna, a od 1952 r. Biblioteka Śląska. Już w okresie międzywojennym łączyły ją bliskie kontakty ze Lwowem. Do Katowic trafiały cenne księgozbiory z lwowskiego Ossolineum, np.: ponad 800 dubletów ze spuścizny Oswalda Balzera, historyka, dyrektora Archiwum Krajowego Akt Grodzkich i Ziemskich we Lwowie oraz 55 tomów czasopism z XIX i początku XX w. Dyrektor lwowskiego Ossolineum Ludwik Bernacki w 1934 r. ofiarował ówczesnej Bibliotece Sejmu Śląskiego fragment swojego prywatnego księgozbioru, ok. 800 publikacji z zakresu historii literatury, bibliotekoznawstwa, historii książki i dziejów teatru. Przed II wojną światową pozyskano także dublety z innych lwowskich bibliotek: Biblioteki Baworowskich (głównie osiemnastowieczne polonika) oraz Biblioteki Uniwersytetu Jana Kazimierza (m.in. z Biblioteki Wydziału Krajowego, którą w 1923 r. przejął Uniwersytet Lwowski). W dwudziestoleciu międzywojennym ze Lwowa do Katowic trafiały nie tylko dary, ale także książki kupowane w tamtejszych antykwariatach, np. w jednym z najstarszych, założonym przez Dawida Igła, a prowadzonym później przez jego wnuka Zygmunta. Np. w 1931 r. Biblioteka Sejmu Śląskiego nabyła u Igła sześć starych druków (w tym pięć poloników). Kupowano także kolekcje prywatne, jak np. księgozbiór zmarłego w 1937 r. lwowskiego tłumacza i autora przewodników turystycznych Leona Sternklara.

Ze Lwowa wywodziła się także część przedwojennej kadry Biblioteki Śląskiej. Pierwszymi dyrektorami byli Kazimierz Hartleb (historyk, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie) i Roman Lutman (zob. osobne hasło), a od 1934 r. funkcję tę pełnił Paweł Rybicki (zob. osobne hasło), pracujący wcześniej w lwowskiej Bibliotece Uniwersyteckiej. Z lwowskich bibliotekarzy już przed wojną w Katowicach zatrudnieni zostali także Józef Mayer (zob. osobne hasło) i Janina Berger-Mayerowa (zob. osobne hasło). Przed wybuchem II wojny światowej (w czerwcu i sierpniu 1939 r.) do Lwowa ewakuowano najcenniejsze zbiory oraz katalogi Śląskiej Biblioteki Publicznej. Część wywiezionych zbiorów wróciła do Katowic, ale

trzy skrzynie (m.in. z katalogami i inwentarzami) zaginęły. W 1945 r. nie udzielono zgody dyrektorowi Rybickiemu na wyjazd do Lwowa w poszukiwaniu skrzyń, a kolejne pisma ślone do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w 1946 r. także nie przyniosły rezultatów. Sprawę przekazano „odpowiednim czynnikom do załatwienia w ramach ogólnych rewindykacji”, do których jednak nie doszło i skrzynie z inwentarzami i katalogami nigdy się nie znalazły.

Od pierwszych lat powojennych katowicka biblioteka próbowała włączać się w akcję rewindykacyjną, np. zabiegała o sprowadzenie do Polski sławistycznego księgozbioru Bolesława Czuruka profesora Wyższej Szkoły Handlu Zagranicznego we Lwowie. Coraz częściej także kupowano książki o kresowej proveniencji od przybyłych na Górną Śląsk ekspatriantów. Najcenniejsze nabytki pochodziły z kolekcji słynnego lwowskiego bibliofila i autora ekslibrisów Rudolfa Męckiego i jego żony Julii. Kupione zostały od zamieszkałej w Gliwicach Julii Męckiej-Szałajkowej. Prawie zawsze opatrzone są małą okrągłą pieczęcią własnościową Rudolfa Męckiego, czasami pięknymi, artystycznymi ekslibrisami autorstwa Męckiego. Największy księgozbiór kresowy zakupiono od Ireny Guziakiewicz, córki Jana Smetalskiego, nauczyciela i członka lwowskiego Towarzystwa Miłośników Książki. W latach 1959-1975 nabyto ok. 2500 dzieł (w tym 18 rękopisów i 84 stare druki). Cenne kresowe zbiory specjalne kupowano także w antykwariatach, jak album autografów Witolda Bartoszewskiego, prawnika i publicysty, sekretarza Koła Literacko-Artystycznego we Lwowie. Album zawiera odręczne wpisy pisarzy, artystów, duchownych, polityków i uczonych (np. Marii Konopnickiej, Jana Kasprowicza, Władysława Bełzy, Władysława Żeleńskiego i wielu innych). Jest dziś unikatową pamiątką polskiego życia kulturalnego we Lwowie końca XIX w. i jednym z najcenniejszych rękopisów Biblioteki Śląskiej. Po wojnie zakupiono również *Album Lwowa* z wklejonymi zdjęciami autorstwa znanego lwowskiego fotografa Adama Lenkiewicza oraz licznymi odręcznymi podpisami. Zbiór widoków Lwowa ofiarowali inżynierowi Michałowi Łużeckiemu urzędnicy Wydziału III Magistratu miasta Lwowa.

Od 1945 r. zbiory o kresowej proveniencji nieoczekiwanie zaczęły napływać także ze zbiorów księgozbiorów zabezpieczonych, gdzie zwożono kolekcje podworskie z opuszczonych majątków i likwidowanych instytucji niemieckich. Tak pozyskano księgozbiór Muzeum Pokuckiego w Kołomyi, z biblioteki rodowej hrabiów Starzeńskich, a także książki z zamku w Podhorcach oraz cenne rękopisy np. *Akta ziemskie dotyczące ziemi lwowskiej* z XVIII wieku oraz siedemnastowieczną księgę miejską ze Stanisławowa.

Coraz więcej książek z kresowymi proveniencjami trafiało do zbiorów Biblioteki Śląskiej także w postaci darów. W latach 1959-1960 Wincenty Podlacha z Gliwic ofiarował książki swojego ojca profesora Uniwersytetu Lwowskiego i Wrocławskiego Władysława Podlacha. W

1978 r. Biblioteka Śląska otrzymała od Teatru Śląskiego im. S. Wyspiańskiego najcenniejszy dar – Bibliotekę Teatru Lwowskiego (zob. osobne hasło), która przyjechała do Katowic wraz z ekspatriowanym ze Lwowa zespołem Polskiego Państwowego Teatru Dramatycznego pod kierunkiem Bronisława Dąbrowskiego. Dar ten został uzupełniony w 2021 r., kiedy Teatr Śląski przekazał pozostałe zbiory lwowskie, m.in. unikatowe afisze teatralne lwowskich Teatrów Miejskich z dwudziestolecia międzywojennego. Kolejna cenna kolekcja kresowa wpływała do biblioteki w latach 1998-2010, jako dar bibliofila rodem z Drohobycza i Lwowa Romana Chrzastowskiego (zob. osobne hasło) i jego żony, lwowianki Janiny Chrzastowskiej.

Od momentu powstania katowickiego Oddziału Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich w 1989 r. (TMLiKPW, zob. osobne hasło) Biblioteka Śląska regularnie współpracowała ze środowiskiem kresowym. Najpierw organizowano wystawy, pierwszą w grudniu 1989 r. pod hasłem „Lwów naszej pamięci”. W siedemnastu gablotach pokazano wszystko to, co udało się wywieźć ekspatriowanym ze Lwowa, a także to, co przez wiele lat „zawsze wierni” swojemu miastu pieczołowicie zbierali. Na wystawie znalazła się m.in. mała skrzyneczka z ziemią z Cmentarza Orłąt Lwowskich. Kolejną ekspozycję, „Dawny Lwów w zbiorach ikonograficznych i kartograficznych”, przygotowano w 1991 r. z własnych zbiorów Biblioteki Śląskiej. Następne kresowe wystawy w 1995 i 1999 r. powstały dzięki współpracy z Bogdanem Kasprowiczem. Udostępnił on swoje pamiątki rodzinne (w tym lwowskie afisze teatralne) oraz gromadzone przez lata publikacje na temat Lwowa i Kresów. W 2009 r. zorganizowano dużą wystawę „Spotkajmy się we Lwowie”, która 8 maja otwierała „Dni Lwowa w Katowicach”, organizowane z okazji 20-lecia katowickiego Oddziału TMLiKPW. Obok bogatych kresowych zbiorów Biblioteki Śląskiej pokazano pamiątki udostępnione przez członków Towarzystwa: dokumenty rodzinne, fotografie, indeksy i dyplomy lwowskich uczelni oraz odznaczenia obrońcy Lwowa Ludwika Giebułtowicza (zob. osobne hasło). Na wystawie przypomniano też bliskie przedwojenne kontakty Lwowa i Śląska, których wyrazem była piosenka śpiewana podczas programu „Tońko i Szczepko pozdrawiają Śląsk” (Wesoła Lwowska Fala, 11.11.1934):

„Lwowska ziemia z ziemią Śląską,

Łączą dzisiaj synów swych.

Chociaż nicią taką wąską,

Nie masz dla nich dróg dziś złych.

Wolnej Polski wielkie święto –

Opromieni bratnią myśl:

Lwowska ziemia – ziemi Śląskiej

Swoje serce składa dziś”.

We współpracy z TMLiKPW organizowano również promocje książek (m.in. *Kresowej Atlantydy* prof. Stanisława Niciei) i konferencje popularnonaukowe, np. „17 września 1939 – przyczyny, przebieg, skutki” (17.09.2019). W ramach projektu „Śląskich Portretów Mówionych” w 2019 r. nagrano kilka rozmów ze świadkami historii w cyklu „Wyjeżdżamy. Ekspatriacja Polaków z południowo-wschodniej Polski (1945-1946)”, m.in. z Heleną Sak (córką obrońcy Lwowa L. Giebułtowicza), Marią Ślepowną (od 2016 r. prezesem katowickiego Oddziału TMLiKPW) oraz Jadwigą Grzybowską, która ofiarowała do zbiorów niezwykle pamiątkę rodzinną – kieliszek z lwowskiego ratusza, uratowany 17 września 1939 r., a potem przewieziony w transporcie ekspatriacyjnym. Nagrania są kontynuowane w ramach kolejnego projektu „Śląskie Digitalium”.

Nakładem Biblioteki Śląskiej ukazało się kilka pozycji o tematyce kresowej, m.in. trzy części (6 tomów) *Inwentarza Biblioteki Teatru Lwowskiego*, dwa albumy kresowych pocztówek, publikacja książkowa i artykuły opisujące kresowe księgozbiory Biblioteki Śląskiej, monografia lwowskiego aktora, malarza i rzeźbiarza Józefa Chmielińskiego, katalog księgozbioru benedyktynek lwowskich, bibliografia *Pamięć Wołynia 1943-1944* oraz najnowsza z 2020 r. – *Kochany Lwów* Andrzeja Szteligi.

Od 2006 r. działa Śląska Biblioteka Cyfrowa (ŚBC), w której utworzono kolekcję „Kresy Wschodnie” (zob. osobne hasło). Udostępniane są w niej książki, czasopisma i zbiory specjalne (rękopisy, pocztówki, fotografie) głównie ze zbiorów Biblioteki Śląskiej, ale też innych uczestników ŚBC, np. Miejskiej Biblioteki Publicznej w Głubczycach, która prezentuje dokumenty mieszkańców regionu ekspatriowanych z Kresów Wschodnich.

21 czerwca 2018 r. Biblioteka Śląska otrzymała „Medal 25-lecia Instytutu Lwowskiego” za zasługi w utrwalaniu pamięci Lwowa, a podczas jubileuszu 30-lecia katowickiego Oddziału TMLiKPW (24.05.2019 r.) pamiątkowy medal Towarzystwa.

Bibliografia przedmiotowa:

Bertman W., *Pamięć Wołynia 1943–1944. Bibliografia*, Katowice 2014.

(ewka), *Lwów naszej pamięci. Wystawa w Bibliotece Śl.*, „Trybuna Robotnicza” 1989 nr 280, s. 2.

(G.C.), *Lwowskie echa*, „Dziennik Zachodni” 1999, nr 273, s. 1, 5 [O wystawie .

Gwóźdź J., *Księgozbiór benedyktynek lwowskich klasztoru pw. Wszystkich Świętych. Katalog starych druków*, Katowice 2004.

(isa), *Lwowskie wspomnienia*, „Trybuna Śląska” 1991, nr 48 s. 3 [O wystawie „Dawny Lwów w zbiorach ikonograficznych i kartograficznych”].

Maresz B., *Ze Lwowa do Katowic. Przedwojenne księgozbiory lwowskie i kresowe w Bibliotece Śląskiej*, Katowice 2002.

Maresz B., *Józef Chmieleński. Lwowski aktor, malarz i rzeźbiarz*, Katowice 2013.

Maresz B., Roszkowska T., *Kolekcja Romana Chrzastowskiego w zbiorach Biblioteki Śląskiej w Katowicach*, Katowice 2000

Maresz B., Roszkowska T., *Pocztówki lwowskie i kresowe „Książnicy Atlas” (z kolekcji Romana Chrzastowskiego w Bibliotece Śląskiej w Katowicach)*, Katowice 2006.

Maresz B., Roszkowska T., *Spotkajmy się we Lwowie. Pocztówki z Kresów Wschodnich w zbiorach Biblioteki Śląskiej*, Katowice 2009.

Musialik Anna, *Witold Bartoszewski i jego Album autografów*, prezentacja w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej,

<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/476606/edition/446637> [dostęp 12.11.2022 r.]

Pawłowicz W., „*Chciwiec na wydawnictwa z zakresu przyrodoznawstwa*”. *Lwowski nauczyciel Jan Smetański i fragment jego kolekcji w Bibliotece Śląskiej w Katowicach*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2019, nr 13, s. 235-250.

Szteliga A., *Kochany Lwów*, Katowice 2020.

Imprezy w Bibliotece Śląskiej na stronie TMLiKPW, Oddział Katowice:

<https://tmlkatowice.pl/seminarium-17-wrzesnia-1939-r-we-lwowie-przyczyny-przebieg-i-skutki> [dostęp 12.11.2022 r.]

<https://tmlkatowice.pl/spotkanie-z-prof-stanislawem-nicieja-w-katowicach> [dostęp 12.11.2022 r.]

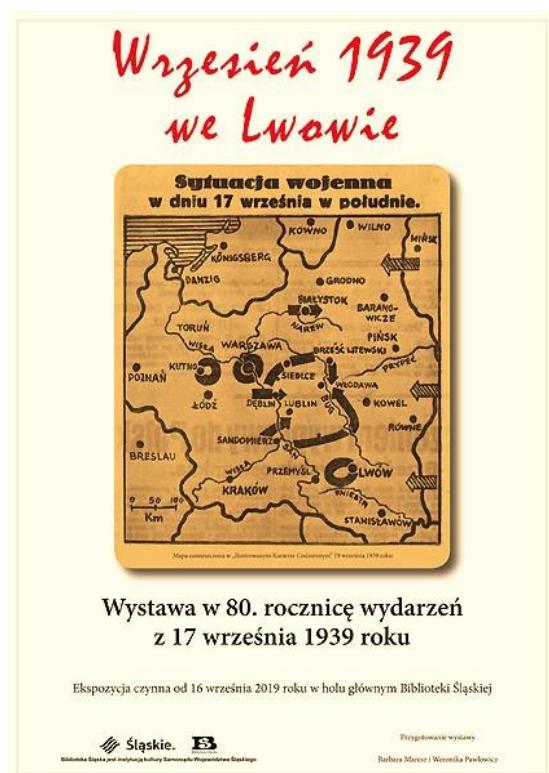
Otwarcie pierwszej wystawy zorganizowanej z Towarzystwem Miłośników Lwowa 1989 r., fot. ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Zaproszenie na inaugurację Dni Lwowa w Katowicach, 8.05.2009 r w Bibliotece Śląskiej, druk ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

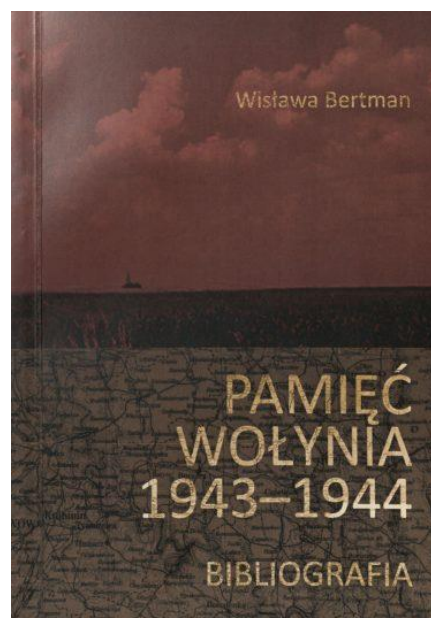
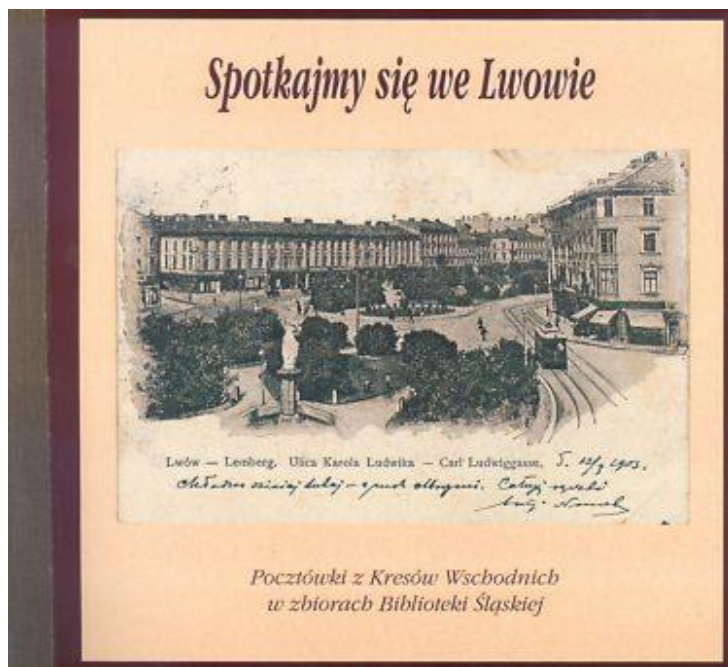

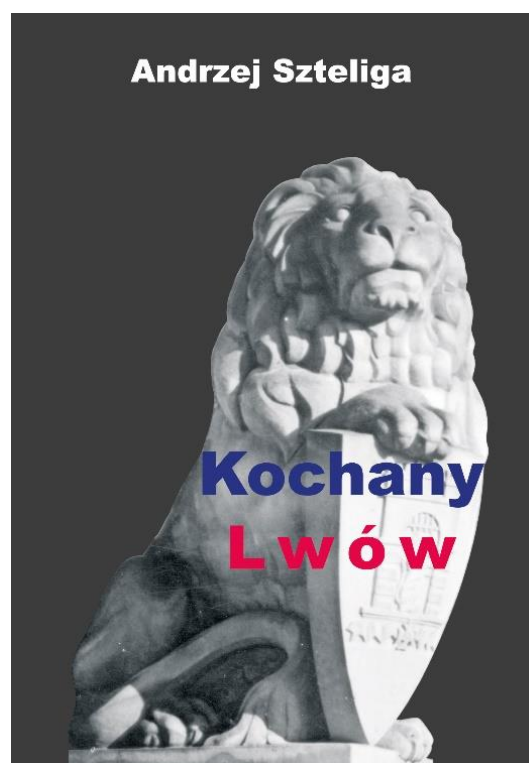
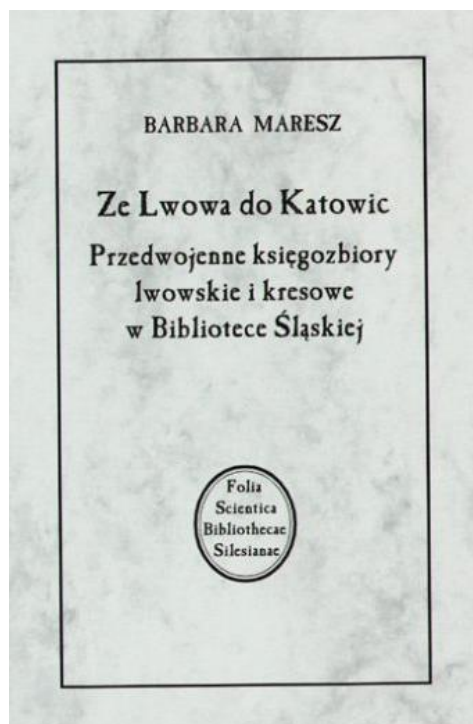
Prezes Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich Stanisław Grossmann otwiera dni Lwowa, Biblioteka Śląska, Katowice 8.05.2009 r., fot. ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Plakat wystawy towarzyszącej konferencji „17 września 1939 – przyczyny, przebieg, skutki”, ze zbiorów Biblioteki Śląskiej.

Wybrane publikacje Biblioteki Śląskiej

MUZEUM GÓRNOŚLĄSKIE W BYTOMIU

instytucja kultury Samorządu Województwa Śląskiego zajmująca się gromadzeniem, opracowywaniem i udostępnianiem eksponatów, składających się na kolekcje pięciu działów merytorycznych (Działu Archeologii, Działu Etnografii, Działu Historii, Działu Przyrody i Działu Sztuki). Wiele z nich, w głównej mierze dokumenty historyczne oraz dzieła sztuki, posiada kresową proveniencję.

W 1946 r. do Bytomia przybyło ok. 30 tys. osób ekspatriowanych z przedwojennych Kresów II RP, głównie ze Lwowa, Drohobycza i Stanisławowa. W pierwszych latach powojnia stanowili niemal 30% ludności 110 tys. Bytomia. Temat utraconych Kresów przez kilkadziesiąt lat był pomijany w dyskursie społecznym. Dopiero przełom ustrojowy, jaki dokonał się w 1989 roku, pozwolił na przywrócenie pamięci o historii tych terenów w przestrzeni publicznej. W kręgach bytomskich Kresowian zrodził się wówczas zamysł powołania samodzielnej placówki, dokumentującej losy ludności ekspatriowanej z Kresów Wschodnich i osiadłej na Górnym Śląsku. Z początkiem lat 90. ówczesny wiceprezydent Marek Łabno, przy wsparciu wojewody Wojciecha Czecha i prezydenta Bytomia Janusza Paczochy, wysunął projekt utworzenia Działu Kresów przy Muzeum Górnośląskim w Bytomiu.

W statucie placówki, przyjętym przez Radę Miejską (wówczas organ współprowadzący muzeum) i zatwierdzonym przez Zarząd województwa katowickiego, z dnia 1 lutego 1994 roku powołano Dział Historii i Kultury Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich. Jego celem stało się w kolejnych latach działalności gromadzenie i opracowywanie pozyskiwanych obiektów (głównie darów) oraz upowszechnianie wiedzy na temat Kresów Wschodnich poprzez organizację wystaw, debat czy konferencji. Pierwsza wystawa, zatytułowana „Semper Fidelis”, została zaprezentowana pod koniec 1994 roku. Ekspozycje związane z historią Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich, na trwałe wpisały się w kalendarz muzealny. Do szczególnie interesujących realizacji należała wystawa „Kresowianie. Fotografie – dokumenty – pamiątki”, na której zebrano kilkaset fotografii, wypożyczonych z ponad 30 kolekcji muzealnych i prywatnych. Znaczącym zainteresowaniem cieszyły się również ekspozycje dzieł sztuki polskiej ze zbiorów Lwowskiej Galerii Sztuki i Muzeum Historycznego Miasta Lwowa. Na wystawie „Piękny Lwów” (2006) pokazana została diorama dawnego Lwowa, autorstwa Zygmunta Rozwadowskiego i Stanisława Jankowskiego, natomiast na wystawie „Zamki na ziemiach Ukrainy i Polski” (2009) zaprezentowano grafiki autorstwa Napoleona Ordy, Karola Auera czy Bogusza Stęczyńskiego. Ostatnią zaprezentowaną przez Dział, jako samodzielną jednostkę, wystawą był pokaz „Panoramy bitwy pod Grunwaldem” ze zbiorów Muzeum

Historycznego Miasta Lwowa, autorstwa Zygmunta Rozwadowskiego i Tadeusza Popiela (2010). Dzieło zaprezentowano z okazji 600-lecia historycznego wydarzenia. Ekspozycje uzupełniały spotkania i wkłady przygotowywane we współpracy z Towarzystwem Miłośników Lwowa, z udziałem ludzi nauki i sztuki, zajmujących się problematyką kresową, m.in. prof. Stanisławem S. Nicieją, Jerzym Janickim, Witoldem Szolginią czy ks. Tadeuszem Isakowiczem-Zaleskim.

W 2013 roku zbiory Działu Historii i Kultury Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich włączono do Działu Kresów i Kultur Pogranicza, zaś w 2016 roku do Działu Historii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. W 2014 roku zapoczątkowano cykl Międzynarodowych Konferencji Kresowych, których celem było i jest interdyscyplinarne oraz wieloaspektowe prezentowanie problematyki kresowej, w odniesieniu do perspektyw politycznej, historycznej, socjologicznej czy kulturalnej. Wyniki badań przedstawicieli placówek naukowych i kulturalnych z Polski oraz zagranicy zaprezentowano w siedmiu dotychczas wydanych tomach, ujętych w biografii przedmiotowej. Kolejne odsłony konferencji przygotowano we współpracy z Uniwersytetem Opolskim, Uniwersytetem Śląskim, Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Muzeum Niepodległości w Warszawie. Na uwagę zasługują również zrealizowane od czasu zmian strukturalnych wystawy, m.in. „Prof. Tadeusz Ceypek. Lekarz i artysta” (2014), „Drohobycz – miasto jedyne na świecie” (2014), „Stanisław Toegel. Karykatury wojenne i polityczne” (2015), „Kresowe miasta i miasteczka. Fotografie Jana Dańdy” (2016), „Sport na Kresach. Początki” (2017), „Ślad pokoleń. Od synagogi do Żydowskiego Domu Modlitwy” (2021) oraz „Schulz wg the Krasnals” (2022). W zbiorach Działu Historii, Działu Sztuki i Biblioteki Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu znajduje się kilkaset obiektów związanych tematycznie z historią i kulturą Kresów Wschodnich. Do najcenniejszych należą niewątpliwie kolekcja odznak Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” czy kolekcja judaików (w tym zespół 550 woluminów z wpisami własnościowymi i pieczęciami osób z miejscowości kresowych), ponadto spuścizna po profesorze medycyny i bibliofilu Tadeuszu Ceypku (zob. osobne hasło), prawniku, rysowniku i karykaturyście Stanisławie Toeglu (zob. osobne hasło), a także dzieła sztuki z zakresu grafiki, rysunku czy malarstwa.

Bibliografia

A jednak wojna... Rok 1939 na Kresach Wschodnich i Zachodnich, red. M. Fic. J. Lusek, J. Załączny, Bytom-Warszawa-Katowice 2020.

Dobkowski M., *Kresy Wschodnie. Upowszechnianie pamięci*, [W:] Muzeum Górnośląskie w Bytomiu. 100 lat dziejów, red. M. Dobkowski, J. Drabina, Bytom 2011, s. 359–362.

Granice wolności – granice Niepodległej (1918–1922), red. M. Fic, J. Lusek, J. Załączny, Bytom–Warszawa–Katowice 2020.

Kobiety na Kresach na przełomie XIX i XX wieku, red. A. Dawid, J. Lusek, Warszawa-Bellerive sur Allier-Bytom 2016.

Lusek J., *Mądrość płynąca ze słów ksiąg. Kolekcja judaików Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu*, [W:] J. Lusek, *Dwa światy. Od synagogi do Żydowskiego Domu Modlitwy w Bytomiu*, Bytom 2021, s. 287–310.

Między mitem a rzeczywistością. Kresy Wschodnie w XIX i XX wieku, red. A. Dawid, J. Lusek, Opole-Bytom 2017.

Oświata i nauka na Kresach Wschodnich w XIX i XX wieku, red. J. Lusek, Bytom – Poznań 2018.

Rok 1921 na Kresach Wschodnich i Zachodnich. Historia i pamięć, red. M. Fic i J. Lusek, Bytom 2021.

100x100. Nasze Stulecie, red. J. Lusek, Bytom 2018.

Żydzi na Kresach Wschodnich w XIX i XX wieku, red. J. Lusek, Bytom 2019.

Źródła internetowe

Konferencja Kresowa. <http://konferencja.muzeum.bytom.pl/> [dostęp: 7.09.2022 r.].

Dział Historii. https://muzeum.bytom.pl/?page_id=1124 [dostęp: 7.09.2022 r.].

Dział Sztuki. https://muzeum.bytom.pl/?page_id=1160 [dostęp: 7.09.2022 r.].

M. Dobkowski, *Sport na Kresach. Początki* (e-book). <https://muzeum.bytom.pl/?p=6885> [dostęp: 7.09.2022 r.].

M. Dobkowski, *Kresowe miasta i miasteczka. Fotografie Józefa Dańdy* (e-book).

<https://issuu.com/maszgdziebywac/docs/issu> [dostęp: 7.09.2022 r.].

Projekt „Konserwacja i digitalizacja kolekcji judaików ze zbiorów Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu.

<https://www.sbc.org.pl/dlibra/collectiondescription/453> [dostęp: 7.09.2022 r.].

Projekt „Ślad pokoleń. Od synagogi do Żydowskiego Domu Modlitwy w Bytomiu”.

https://muzeum.bytom.pl/?page_id=22188 [dostęp: 7.09.2022 r.].

J. Lusek, *Dwa światy. Od synagogi do Żydowskiego Domu Modlitwy w Bytomiu* (e-book).

<https://muzeum.bytom.pl/wp-content/uploads/2021/11/2-swiaty-polskie.pdf> [dostęp: 7.09.2022 r.].

M. Pospieszalska, *Ślad pokoleń. Opowieści o bytomskich Żydach*. https://muzeum.bytom.pl/wp-content/uploads/2021/11/slاد_pokolen_ksiazka.pdf [dostęp: 7.09.2022 r.].

Autor: Joanna Lusek [wrzesień 2022]

Koordynator: Barbara Maresz

Proponowane ilustracje:

Międzynarodowa Konferencja Kresowa (program konferencji z lat 2014, 2015, 2016)

Źródło: Muzeum Górnośląskie w Bytomiu

Plakaty wystaw nawiązujących do tematyki i kolekcji kresowych

Źródło: Muzeum Górnośląskie w Bytomiu